

IZVORI STRESA KOD UDOMITELJA ZA DJECU – PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA*

SAŽETAK

Udomitelji za djecu imaju specifičan zadatak koji se odnosi na pružanje skrbi djeci koja su doživjela traumatična iskustva te su im uslijed složenih potreba potrebna duža razdoblja skrbi. Cilj ovog rada je prikazati najčešće izvore stresa tradicionalnih i specijaliziranih udomitelja za djecu koji se navode u znanstvenim radovima objavljenim u bazama Ebsco, Sage i Google znalac te na hrvatskom znanstvenom portalu Hrčak u razdoblju od 2002. do 2022. godine. Analizirana su ukupno 33 rada od čega 17 radova dostupnih na znanstvenom portalu Hrčak te 16 radova dostupnih u bazama Ebsco, Sage i Google znalac. Identifikaciji izvora stresa kod udomitelja za djecu pristupa se iz transakcijskog modela stresa prema autoru Richardu S. Lazarusu te se izvori stresa u ovome radu dijele prema obilježjima osobe (udomitelju i udomljenom djetetu) i prirodi izvanjskih događaja. Uz neka sociodemografska obilježja, pružanje skrbi djeci s izraženijim emocionalnim ili ponašajnim poteškoćama je najčešći izvor stresa za udomitelje, a koji je povezan s obilježjima udomljenog djeteta. Izvori stresa povezani s obilježjima udomitelja su osjećaj profesionalne nekompetentnosti, dok

1 dr.sc. Anita Barišić, univ. spec. act. soc. e-mail: abarisc@pravos.hr

* Ovaj je rad djelomično povezan sa IP-PRAVOS-24 internim projektom Pravnog fakulteta Osijek Sveučilišta u Osijeku »Stres, sagorijevanje i mentalno zdravlje pomagača (udomitelja)«.

Pregledni članak
Primljeno: studeni, 2022.
Prihvaćeno: listopad, 2023.
UDK: 159.944.4: 364.65-053.2
DOI 10.3935/ljsr.v30i33.520

Anita Barišić¹
<https://orcid.org/0000-0001-5245-8265>

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Pravni fakultet

Ključne riječi:
izvori stresa, udomitelji za djecu,
socijalna usluga smještaja.

se izvori stresa povezani uz izvanjske događaje odnose na radne uvjete i odnose s drugima. U našim radovima se još mogu identificirati izvori stresa povezani uz organizaciju rada udomitelja.

UVOD

Udomiteljstvo je u Republici Hrvatskoj pitanje od strateškog značaja u području skrbi za djecu i odrasle osobe kojima je potreban smještaj izvan vlastite obitelji prema dokumentima Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. god. (2021.) i Nacionalnom planu oporavka i otpornosti 2021. – 2026. (Vlada Republike Hrvatske, 2021.).

U kontekstu ovoga rada udomitelje se definira kao pomagače koji pružaju socijalnu uslugu smještaja što odgovara i zakonskoj definiciji udomiteljstva u Hrvatskoj. Na udomitelje za djecu ne gleda se kao na korisnike sustava socijalne skrbi, nego kao na pomagače koji su ravnopravni dionici sustava socijalne skrbi u zaštiti dobrobiti djece. Postmodernistička paradigma socijalnog rada stavlja u fokus rada s korisnicima uspostavu suradničkog odnosa (Laklija, 2011.). Laklija (2011.) navodi kako udomitelje treba promatrati kao partnere, a ne klijente, premda u praksi socijalnog rada nije nužno tako. Ako udomitelji nemaju osjećaj da su u su radnom odnosu s drugim dionicima na poslovima udomljavanja, mogu doživljavati da nisu poštovani i da ostali dionici ne poštuju dio njihovog osobnog dostojanstva, a to može biti jedan od izvora stresa udomitelja. Uzimajući u obzir da pomagači koji ulaze u posao s entuzijazmom i velikim očekivanjima s vremenom mogu biti suočeni s nemogućnosti realizacije svojih očekivanja, što ih može dovesti do gubitka motivacije i zainteresiranosti za daljnjim pomaganje, ali i do stresa (Ljubotina i Družić, 1996.), potrebno je posvetiti posebnu pozornost izvorima i razini doživljenog stresa kod udomitelja. Pojedinci koji su pod utjecajem stresa mogu imati smanjenu sposobnost funkcioniranja, što udomitelje može dovesti i do odustajanja od pružanja usluge udomiteljstva (Cooley, Farineau i Mullis, 2015.). Lazarus i Folkman (1984.) naglašavaju postojanje kratkoročnih i dugoročnih posljedica stresa. Kratkoročne posljedice su fiziološke i afektivne reakcije, a dugoročne pogoršano tjelesno zdravlje, ugrožena opća dobrobit i lošije socijalno funkcioniranje. Uslijed kratkoročnih i dugoročnih posljedica stresa, udomitelji mogu imati i smanjenu kvalitetu obavljanja udomiteljske uloge. Prema Lazarus i Folkman (2004.), na zdravlje osobe puno više djeluju svakodnevne poteškoće koje ona doživljava, nego neki veliki životni događaji, koji se rijetko javljaju. Suvremeni modeli stresa, tzv. interakcijski modeli, a u koje se ubraja i transakcijski model autora Lazarus i Folkman (1984., 2004.), bit će polazište u objašnjenju prisutnosti i razumijevanja izvora stresa kod udomitelja u pregledanim radovima.

Definicija udomiteljstva i trend kretanja udomitelja djece u Republici Hrvatskoj

Prema čl. 9. toč. 1 Zakona o udomiteljstvu (NN,18/2022.) danas se udomiteljstvo u Hrvatskoj definira kao oblik pružanja socijalne usluge smještaja djetetu ili odrasloj osobi koju pruža udomitelj sa svojom obitelji ili udomitelj koji živi sam. Zakon o udomiteljstvu (NN,79/2007.) prošao je, od prvoga donošenja 2007. godine do danas, nekoliko izmjena. Prije 2007. godine je udomiteljstvo bilo regulirano unutar obiteljskog zakonodavstva i područja socijalne skrbi, odnosno Obiteljskog zakona i Zakona o socijalnoj skrbi. Jedan od prvih i značajnih dokumenata za udomiteljstvo djece u nas je Deklaracija o udomiteljstvu (2002.) kada se udomiteljstvo po prvi put odredilo kao oblik skrbi izvan vlastite obitelji kojim se djetetu u obiteljskom okruženju pruža briga primjerena njegovoj dobi i potrebama, a za cilj ima omogućavanje djetetu da odrasta u zamjenskoj obitelji (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.). Godine 2011. i 2012. obilježile su reforme u sustavu socijalne skrbi usmjerene na deinstitutionalizaciju. Prema Lakliji (2011.), proces deinstitutionalizacije skrbi za djecu uključuje kako razvoj suvremenog udomiteljstva, tako i razvoj programa podrške obiteljima kako do izdvajanja djece iz obitelji ne bi niti došlo. U području udomiteljstva važan dokument u razdoblju od 2011. pa sve do 2016. godine bio je Plan deinstitutionalizacije i transformacije domova socijalne skrbi i drugih pravnih osoba u Republici Hrvatskoj 2011. – 2016. (Odluka o planu deinstitutionalizacije i transformacije domova socijalne skrbi i drugih pravnih osoba u Republici Hrvatskoj 2011. – 2016. (2018)., NN, 36/2011-829) u kojem je vidljivo nastojanje prevencije institucionalizacije. Godine 2011. Zakon o udomiteljstvu (NN, 90/2011.) usklađivao se s tadašnjim Zakonom o socijalnoj skrbi (NN, 57/2011.) u pogledu promijenjenih uvjeta vezanih uz obrazovni status udomitelja. Da se udomiteljstvo može obavljati kao zanimanje, prvi put je regulirano 2018. godine u Zakonu o udomiteljstvu (NN,115/2018.). No, kako od 2019. do 2022. godine u Republici Hrvatskoj nije registriran niti jedan specijalizirani udomitelj za djecu, došlo je ponovno do izmjene Zakona 2022. godine (NN, 18/2022.). Sukladno navedenom, Zakonom o udomiteljstvu (NN, 18/2022.) proširuje se krug zanimanja osoba koje su mogle obavljati specijalizirano udomiteljstvo za djecu, uvjeti u pogledu godina radnog staža smanjeni su s tri na godinu dana, a navedeni radni staž moguće je ostvariti u radu s djecom i mlađim punoljetnim osobama, a ne isključivo s osobama kojima je potreban najveći stupanj podrške, kao što je bilo definirano do zadnje zakonske izmjene.

Danas tako razlikujemo sukladno odredbama Zakona o udomiteljstvu (NN, 18/2022.) tri vrste udomiteljstva za djecu tradicionalno udomiteljstvo, udomiteljstvo kao zanimanje (obavlja se kao standardno udomiteljstvo i specijalizirano udomiteljstvo za djecu) i srodničko udomiteljstvo. Ono što je zabrinjavajuće kako u Hrvatskoj, a tako i u svijetu (Ofsted, 2015.) je smanjenje broja udomiteljskih obitelji za djecu, a s druge strane povećana potreba za ovom uslugom.

Tablica 1. Prikaz broja udomiteljskih obitelji za djecu te broj tradicionalnih i srodničkih udomiteljskih obitelji u Republici Hrvatskoj od 2017. do 2021. god. Izvor: MRMS, 2017. – 2022.

Razdoblje od 2017. do 2021. god.	Ukupni broj udomiteljskih obitelji za djecu	Broj tradicionalnih udomiteljskih obitelji	Broj srodničkih udomiteljskih obitelji
2017.	1 486	925	571
2018.	1 336	815	551
2019.	1 534	877	489
2020.	1 357	779	393
2021.	1 264	639	434

Iz Tablice 1. uočljivo je kako se u Hrvatskoj u razdoblju od 2017. do 2021. broj udomiteljskih obitelji smanjuje. Ovakvi trendovi prisutni su i u SAD-u, a i u drugim zemljama širom svijeta (Ciarrochi i sur. 2011.; Midgley i sur., 2021.). Stabilnost smještaja djece kao i nastojanje zadržavanja i motiviranja udomitelja za pružanjem ove usluge od osobitog je interesa u području zaštite dobrobiti djece. Na stabilnost smještaja djece u udomiteljstvu može utjecati i stres udomitelja (Bergsund, Wentzel-Larsen i Jacobsen, 2020.), pa se dalje u ovom tekstu definira sam pojam stresa i stresora.

Određenje stresa i stresora kod udomitelja za djecu

Prema Lazarus i Folkman (2004.), psihološki stres je poseban odnos između osobe i okoline, koji osoba procjenjuje kao vrlo zahtjevan ili kao odnos koji prelazi njezine mogućnosti i ugrožava njezinu dobrobit (Lazarus i Folkman, 2004.). Lazarusov model stresa uključuje izvore stresa ili stresore, procjenu značenja stresora za pojedince, suočavanje sa stresorom i stresne reakcije. Kako je ovaj rad usmjeren na identifikaciju izvora stresa kod udomitelja djece, dalje se objašnjava pojam stresora, odnosno izvora stresa. Stresor ili izvor stresa je objektivni događaj za koji procjenjujemo da ugrožava nešto nama važno ili da zahtijeva našu značajniju prilagodbu i ulaganje napora zbog tog događaja. Zaključno, događaji za koje procjenjujemo da ugrožavaju naš život ili život nama važnih ljudi, materijalna dobra, samopoštovanje i sl. (Arambašić, 1996.: 12).

Transakcijski model stresa ističe odnos između osobe i njezinog okruženja koji uzima u obzir dvije skupine čimbenika – čimbenike vezane uz obilježja pojedinca i uz prirodu izvanjskih događaja. S obzirom da se ovaj rad u prvom redu bavi identifikacijom izvora stresa kod tradicionalnih i specijaliziranih udomitelja za djecu, koji

obavljaju određenu profesionalnu ulogu, podjela izvora stresa bit će interpretirana i sukladno podjeli izvora stresa prema Ajduković (1996.). Ovaj model izabran je jer izvore stresa usmjerava na profesionalni stres, a u ovome radu udomitelje definiramo kao pomagače. Pomagači su, prema Ajduković i Ajduković (1996.), osobe koje su izabrale profesionalno ili volonterski djelovati u situacijama u kojima su uobičajeni načini uzajamnog pomaganja među osobama u nevolji ili krizi nedovoljni, pa je neophodna dodatna pomoć, a ljudi su spremni pomoći u kriznoj situaciji. Udomitelji su usmjereni na pomaganje drugim ljudima u rješavanju njihovih životnih problema i imaju kontakt s klijentom u nevolji što je definicija pomažuće struke (Ajduković i Ajduković, 1996.). S obzirom da udomitelji za svoj rad primaju naknadu te da je jedan od preduvjeta obavljanja ove pomažuće uloge prolaženje programa osposobljavanja, u ovome radu upravo se polazi i od definiranja udomitelja kao paraprofesionalaca.

Ajduković (1996.) izvore profesionalnog stresa dijeli na unutrašnje i vanjske. Vanjski stresori mogu proizlaziti iz osobina radne okoline, organizacije rada te uloga i načina komuniciranja u organizaciji, dok unutrašnji izvori stresa prvenstveno ovise o samim pomagačima, kao i mnogim drugim svakodnevnim čimbenicima koje je teško kvalificirati u određene kategorije jer su previše ovisni o čitavom sklopu odnosa u ukupnoj socijalnoj situaciji u kojoj se događaju. Kako je opći cilj ovoga rada prikazati najčešće izvore stresa kod tradicionalnih i specijaliziranih udomitelja za djecu, uočljivo je kako i Lazarus i Folkman (1984., 2004.), kao i Ajduković (1996.), izvore stresa grupiraju u dvije velike skupine pri čemu unutrašnji izvori stresa (Ajduković, 1996.) i obilježja osobe (Lazarus i Folkman, 1984., 2004.) ovise o samoj osobi, dok priroda okolišnog događaja (Lazarus i Folkman, 1984., 2004.) i vanjski izvori stresa (Ajduković, 1996.) ovise o izvanjskim utjecajima. Dobiveni rezultati o izvorima stresa kod udomitelja dalje će se u tekstu interpretirati kroz prethodno navedene podjele stresa, kako bismo dobili uvid koji su im najčešći stresori.

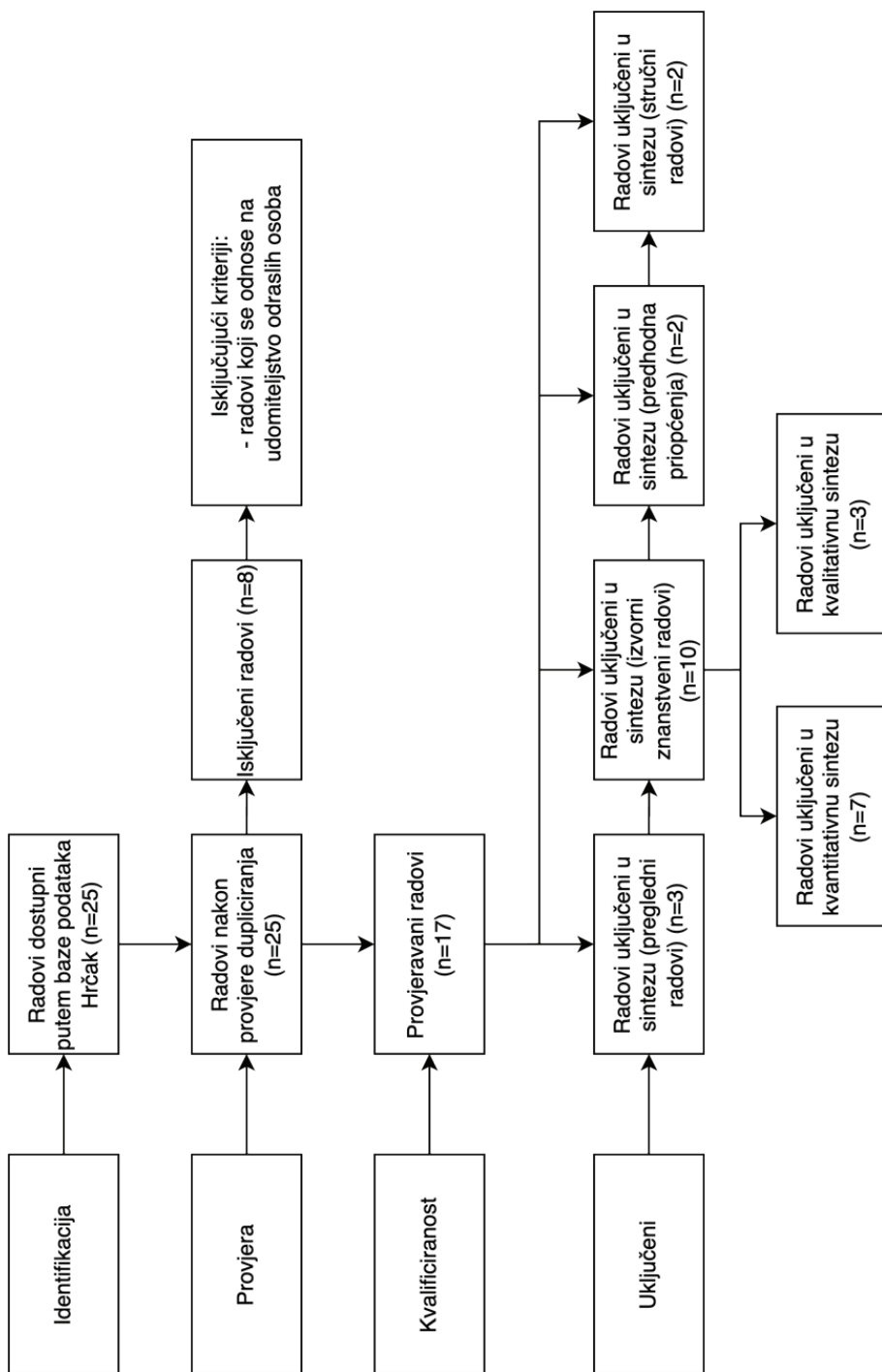
CILJEVI RADA

Cilj ovog rada je dvojak. Prvo je utvrditi istraživane teme u području udomiteljstva za djecu u Republici Hrvatskoj postupkom analize objavljenih radova na znanstvenom portalu Hrcak u razdoblju od 2002. godine do srpnja 2022. godine kako bi se dobio uvid u istraživane teme u području udomiteljstva za djecu i provjerilo je li ranije istraživani stres i/ ili izvori stresa kod udomitelja za djecu, s isključujućim kriterijem radova koji se odnose na udomiteljstvo odraslih osoba. Drugi cilj je analizirati dostupne međunarodne radove objavljene na engleskom jeziku o izvoru stresa udomitelja za djecu u razdoblju od 2002. do 2022. godine kojima se pristupilo preko istraživačkih baza Ebsco, Sage i Google znalac u razdoblju od siječnja 2022. do srpnja 2022. godine, a kojima je autor osigurao pristup. Isključujući kriteriji su

bili: radovi koji se odnose na udomiteljstvo odraslih osoba, udomiteljstvo srodničkih udomiteljskih obitelji, radovi koji nisu dostupni u punom tekstu i radovi koji nisu na engleskom jeziku.

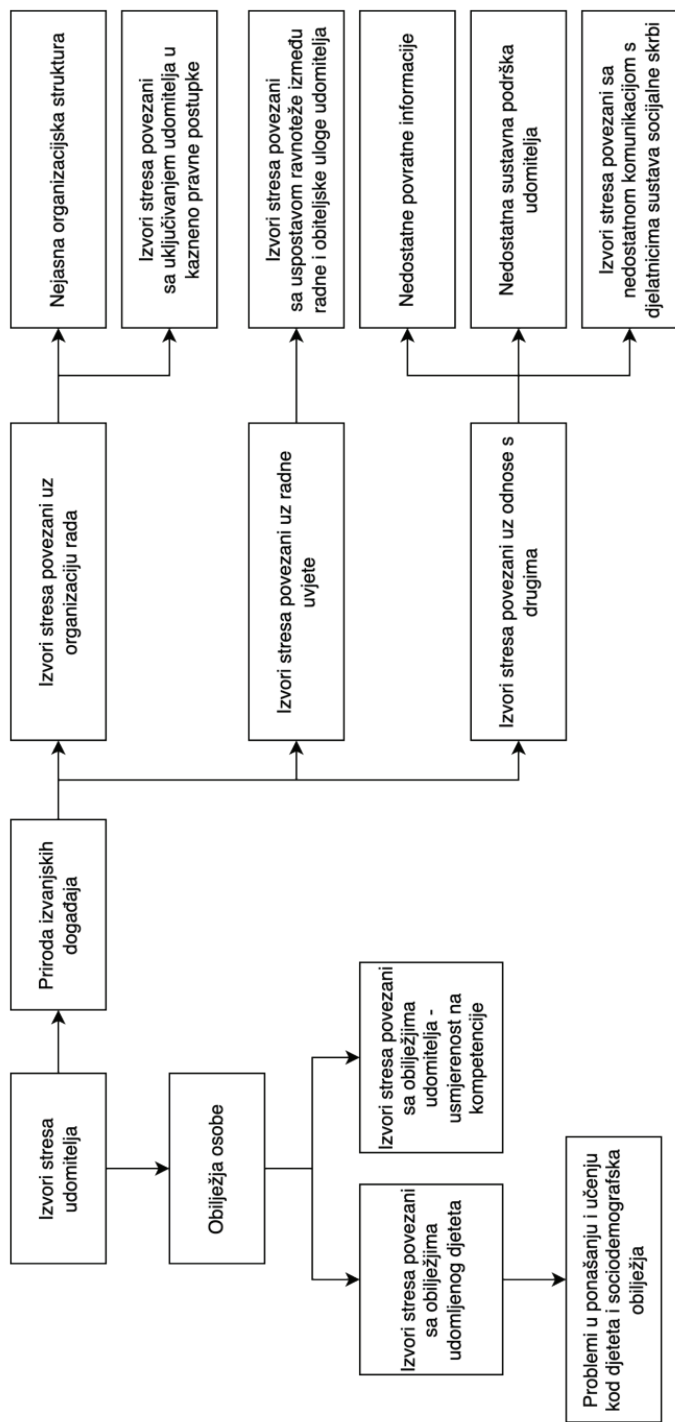
PREGLED ISTRAŽIVANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ U PODRUČJU STRESA KOD UDOMITELJA ZA DJECU S PRIKAZOM KORIŠTENE METODOLOGIJE

Sustavni pregled literature na hrvatskom znanstvenom portalu Hrčak izvršen je u razdoblju od siječnja 2022. do srpnja 2022. godine, a za razdoblje od 2002. do 2022. godine. Kako se sustavni pregled temelji na sustavnoj i strogo definiranoj metodologiji pretrage, raspon godina određen je kako bi se osigurao pregled radova od donošenja Deklaracije o udomiteljstvu 2002. godine. Strategija pretraživanja bila je kombinacija pojmova koji su zadovoljili kriterije uključivanja, kao mogući metodološki filter. Pojmovi za pretraživanje bile su ključne riječi na hrvatskom jeziku: udomiteljstvo, udomiteljstvo za djecu, stres i izvori stresa kod udomitelja. Radovi koji su uključeni u analizi analizirani su kroz četiri koraka. U prvom koraku odabrani su članci koji su naslovom odgovarali uz ključne riječi upisane u znanstvenoj bazi. Kada je u bazi podataka na znanstvenom portalu Hrčak upisan pojam **udomiteljstvo**, prikazano je 25 radova, zatim je upisan pojam **udomiteljstvo za djecu** pri čemu je prikazano 15 radova, a nakon upisa pojma **stres i izvori stresa kod udomitelja** nije pronađen niti jedan rezultat. U drugom koraku analizirana je godina objave članka u rasponu od 2002. do 2022. godine. Zatim su pregledani sažeci svih 25 objavljenih radova. Kod prvih rezultata pretrage pod pojmom udomiteljstvo nije bilo potrebno isključivanje radova jer su svi prikazani rezultati odgovarali određenom vremenu publikacije, no isključeni su radovi koji se bave pružanjem usluga udomiteljstva odraslim osobama (ukupno pet radova, jedan esej, knjiga i prikaz knjige). U trećem koraku analizirani su sažeci 17 radova te u četvrtom koraku cijeli publicirani radovi, a kako bi se dobio uvid što se u Hrvatskoj u području udomiteljstva za djecu ponajviše istraživalo te je li istraživano područje stresa i/ili izvora stresa udomitelja djece.

Slika 1. Prikaz metodologije pregleda objavljenih radova iz područja udomiteljstva za djecu na znanstvenom portalu Hrčak

U pregledanim radovima posebno su analizirani izvori stresa sukladno teorijskom određenju stresa prema transakcijskom pristupu autora Lazarus i Folkman (2004.). Izvori stresa kod udomitelja podijeljeni su u dvije glavne kategorije: obilježja osobe i priroda izvanjskih događaja (Slika 2.).

Slika 2. Prikaz podjela izvora stresa kod udomitelja za djecu nakon pregleda 17 radova iz područja udomiteljstva za djecu u Republici Hrvatskoj

Pregledom dosadašnjih istraživanja u Hrvatskoj u području udomiteljstva djece primjetno je kako se uopće nije istraživao stres ili izvori stresa kod udomitelja za djecu. U 10 publiciranih radova, stres ili izvori stresa spominju se posredno u tekstu i to u kontekstima: važnosti socijalne podrške kod ublažavanja negativnih utjecaja stresa kod udomitelja (Krčar i Laklija, 2018.), stres kod udomljene djece (Sladović Franz i Mujkanović, 2003.; Kregar, 2004.; Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.; Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.; Bartuloci, 2014.; Čičak i Laklija, 2018.), stres kod udomitelja (Laklija, 2009., 2011., 2012.), stres stručnjaka koji izdvajaju djecu i smještavaju ih u udomiteljstvo (Ajduković, Sladović Franz i Kamenov, 2005.). Od 17 pregledanih radova njih 10 je u kategoriji izvornog znanstvenog rada, tri pregledna rada, dva prethodna priopćenja i dva stručna rada. Stručni rad autorice Škrbina (2010.) usmjeren je na opis značaja i dobrobiti socio-emocionalne podrške udomitelja koji udomljavaju djecu s Downovim sindromom, dok se autorica Bartuloci (2014.) bavi prikazom zakonodavnog okvira u slučajevima oduzimanja prava na stanovanje s djetetom kroz tri međusobno povezana zakona (Obiteljski zakon, Zakon o socijalnoj skrbi i Zakon o udomiteljstvu). U niti jednom od ova dva rada se ne navodi, posredno ili neposredno, stres ili izvori stresa kod udomitelja za djecu.

U preglednom radu »Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu« autorice Ajduković, Kregar Orešković i Laklija (2007.) prikazuju istraživačke radove proizašle iz teorije privrženosti koje su od značaja za javnu skrb za djecu. Analizirane su reperkusije nalaza tih istraživanja, a u radu se posredno spominje kako je smanjena razina stresa djeteta viđena kao posljedica sposobnosti udomitelja da pruže alternativnu figuru privrženosti, kao i posljedica uvjeta koje udomiteljska obitelj ispunjava u kontekstu razvoja odnosa privrženosti tijekom vremena. Autorica Laklija objavila je 2009. godine pregledni rad pod nazivom »Izazovi udomiteljstva djece s emocionalnim poteškoćama i poremećajima u ponašanju u Republici Hrvatskoj«. Na temelju pregleda relevantne literature, identificirala je rizične činitelje za razvoj poremećaja u ponašanju, poteškoće i poremećaje u ponašanju koji se mogu manifestirati kod djece koja se nalaze u udomiteljskim obiteljima te moguće oblike pomoći i potpore, kako njima samima, tako i njihovim udomiteljima. U ovome radu izvori stresa udomitelja koji se posredno spominju su udomljenje djeteta s težim ponašajnim poremećajima, a sam pojam stresa spominje se u kontekstu nedostatne podrške udomiteljima, pri čemu se navodi kako nedostatna podrška udomiteljima dovodi do povećanja stresa i nepovoljnih ishoda udomiteljstva, prekida smještaja, a time i do povećanja poteškoća udomljenog djeteta (Gibbs, Sinclair i Wilson, 2004., prema Laklija, 2009.). Također, u radu Laklije iz 2012. godine »Pristupi udomiteljskoj skrbi za djecu u svijetu i čimbenici koji utječu na ishode udomiteljstva« prikazani su empirijski pokazatelji mogućih smjerova unapređenja skrbi za djecu u udomiteljstvu te osnaživanje udomitelja za obavljanje udomiteljske uloge. Ovo je ujedno i rad u kojem se najopsežnije opisuje kategorija stresora udomitelja, pri čemu su to broj i dob udomljene djece, a osobito predškolska dob djece (Laklija, 2012.). Zaključno, u

sva tri pregledna rada tek se posredno navode izvori stresa kao i sam pojam stresa kod udomitelja kao važna odrednica u obavljanju uspješnog udomiteljstva za djecu i to temeljem istraživanja stranih autora.

Do sada su u Hrvatskoj objavljena dva rada o udomiteljstvu za djecu u kategoriji prethodno priopćenje. Autorice Laklija, Vukelić i Milić Babić (2012.) u radu »Specijalizirano udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju – iskustva udomitelja« su prikazale rezultate kvalitativnog istraživanja iskustva i teškoće s kojima se susreću udomitelji koji skrbe za djecu s teškoćama u razvoju. Rezultati su pokazali da udomitelji kao najčešće motive za udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju navode prethodno iskustvo kontakta s djetetom u potrebi za osiguravanjem smještaja izvan vlastite obitelji, altruizam, te ekonomske motive. Poteškoće s kojima se najčešće susreću odnose se na proces prilagodbe te specifične poteškoće djeteta. Sabolić i Vejmelka (2015.) u radu »«Udomiteljstvo djece u Hrvatskoj iz perspektive udomitelja i stručnjaka« su temeljem iskustva šest udomitelja i šest stručnjaka, detektirali područja udomiteljstva koja je potrebno unaprijediti. Uzorak istraživanja bio je prigodan, a istraživanje je provedeno putem razgovora sa sudionicima na području Varaždina, Bjelovara i Zagreba. Dobiveni podaci ukazali su da su udomitelji i stručnjaci koji rade na poslovima udomiteljstva zadovoljni procesom udomljavanja. Poteškoće koje su navodili, istraživači su grupirali u kategorije koje se odnose na regionalne razlike s obzirom na trajanje procesa dobivanja dozvole za obavljanje udomiteljstva, potreba daljnjeg razvoja specijaliziranog udomiteljstva, potreba za većim brojem stručnjaka koji bi radili na poslovima udomiteljstva i nezadovoljstvo birokracijom. Oba prethodna priopćenja prikazuju rezultate kvalitativnih istraživanja te se u njima ne spominje stres, no ako je udomiteljima nešto teškoća to može biti i izvor stresa u ovisnosti kako oni teškoću doživljavaju (Lazarus i Folkman, 2004.). Tako se u radu Laklija, Vukelić i Milić Babić (2012.) može identificirati da je izvor stresa povezan s obilježjima djeteta koje ima specifične teškoće, a u radu Sabolić i Vejmelka (2015.) izvori stresa povezani su s prirodom izvanjskih događaja, odnosno s organizacijom rada (npr. proces dobivanja dozvole i nezadovoljstvo birokracijom).

U analizi 10 izvornih znanstvenih radova objavljenih u području udomiteljstva za djecu u tri znanstvena rada primijenjena je kvalitativna, a u sedam radova kvantitativna metodologija. Dva rada napisana temeljem kvalitativnih istraživanja u kojima su sudjelovali udomitelji bila su usmjerena na istraživanje iskustva udomitelja. Rad pod nazivom »Kvalitativna analiza iskustva udomitelja« autorica Kletečki Radović i Kregar Orešković (2005.) bio je usmjeren na istraživanje iskustva udomitelja, a rezultati su pokazali kako udomitelji imaju općenito pozitivna iskustva udomljavanja djece. Ono što može biti izvor stresa za udomitelje, a što autorice opisuju kao iskustvo udomitelja, može se posredno zaključiti iz bio-psiho-socijalnih karakteristika djeteta koje otežavaju udomiteljstvo, pa izvori stresa za udomitelje mogu biti: problemi u ponašanju i učenju kod udomljene djece te specifičnosti puberteta. Nadalje se posredno zaključuje kako izvori stresa mogu biti i situacije kada roditelji udomlje-

nog djeteta otežavaju proces prilagodbe i rada udomitelja, nedostatak informacija od strane stručnog tima, procesa podrške i praćenja socijalne službe. Rad autorica Krčar i Laklija (2018.) usmjeren je na dobivanje uvida u iskustva udomitelja pripadnika romske nacionalne manjine. Iako se ne navode izvori stresa ili pojam stresa općenito, zaključuje se na temelju prikazanoga kako udomiteljima djece romske nacionalnosti bavljenje udomiteljstvom otežavaju reakcije sumještana na udomiteljstvo, ponašanje bioloških roditelja udomljene djece, ponašanje udomljene djece, utjecaji iz okoline i okolnosti života u romskom naselju, što mogu biti izvori stresa povezani s izvanjskim događajima i uzajamnim odnosima s drugima. Čičak i Laklija (2018.) istražile su izazove udomiteljstva djece s problemima u ponašanju iz perspektive stručnjaka te prikazale njihove prijedloge za unapređenje udomiteljstva, a posredno se zaključuje da izvori stresa za udomitelje mogu biti i postojanje ograničenja na razini sustava poput situacija u kojima tradicionalni udomitelji udomljavaju djecu s problemima u ponašanju, zatim kada su udomitelji iscrpili sve svoje mogućnosti, nemogućnost udomitelja da se nose s djetetom, nedovoljna pripremljenost udomitelja (kompetentnost), miješanje uloga i nerealnih očekivanja o promjeni djeteta, djetetovo odbijanje udomitelja, poteškoće u ponašanju djeteta, agresivnost, delinkventna ponašanja, kada udomitelji nemaju pomoć i podršku.

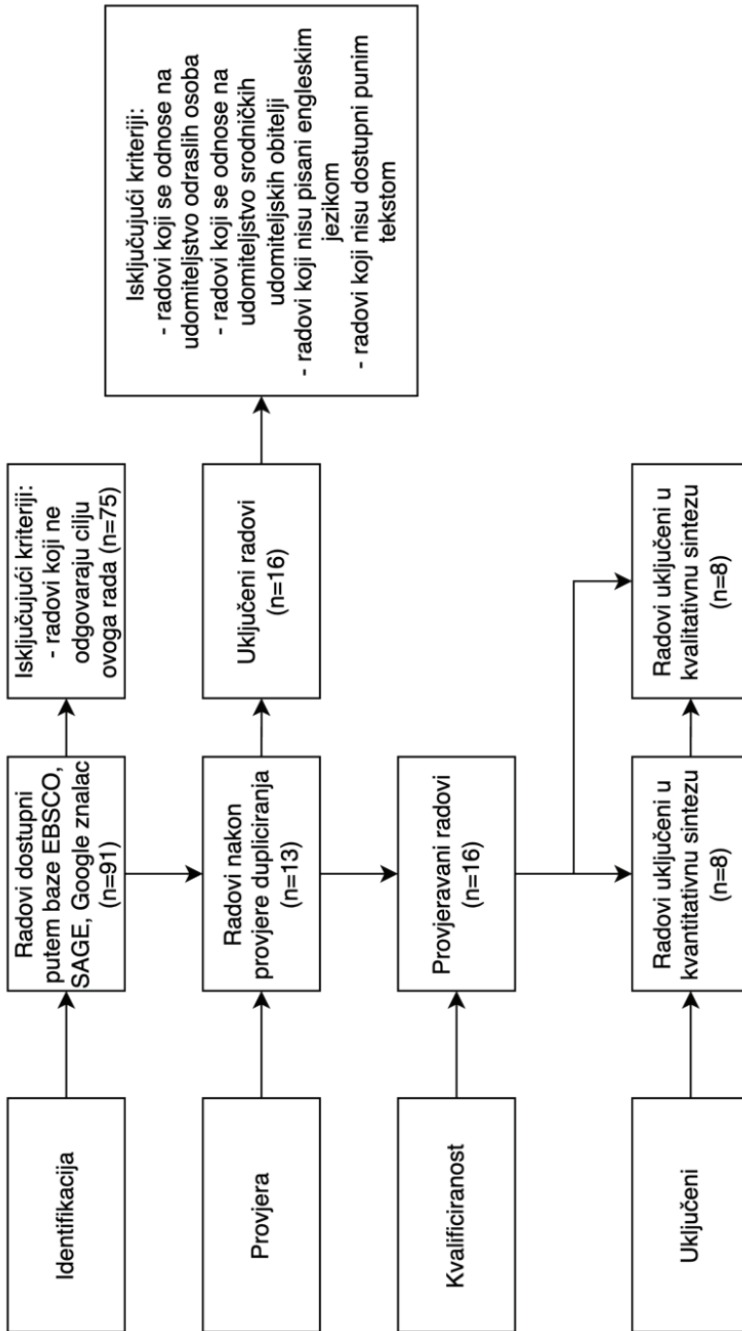
U preostalih sedam radova koji su temeljeni na kvantitativnim istraživanjima, najčešće su istraživane teme socijalne podrške (Kregar, 2004.; Sladović Franz i Mujkanović, 2003.), pri čemu se u radu Sladović Franz i Mujkanović (2003.) može identificirati da je izvor stresa udomiteljima uključivanje u kazneno-pravne postupke, izostanak podrške i osposobljavanja. Savanović (2010.) je istraživala obilježja, iskustva i razlike udomitelja za djecu i odrasle na području Baranje i njihovu povezanost između zadovoljstva životom u lokalnoj zajednici, poteškoća udomljavanja i zadovoljstvom sobom kao udomiteljima. Kao izvor stresa posredno se identificira udomljenje djeteta s problemima u ponašanju. Istraživani su i stavovi o izdvajanju djece iz obitelji i udomiteljstvo (Ajduković, Sladović Franz i Kamenov, 2005.; Kamenov, Sladović Franz i Ajduković, 2006.; Vidović Vondra i sur., 2020.), sociodemografska i psihosocijalna obilježja udomitelja, stavovi o udomiteljstvu te zadovoljstvo kvalitetom života s motivima za udomljavanje djece (Laklija, 2012.). Iako se u dosadašnjim objavljenim radovima na znanstvenom portalu Hrčak u području udomiteljstva u Republici Hrvatskoj ne prikazuje neposredno stres ili izvori stresa kod udomitelja za djecu, posredno se mogu identificirati izvori stresa kod udomitelja, a koji su ranije prikazani na Slici 2. S obzirom na sve prethodno navedeno, može se zaključiti kako se ni u jednom od pregledanih radova ne stavlja u prvom redu naglasak na psihičko zdravlje udomitelja, a koje je važno za uspostavu sigurno privrženog odnosa sa udomljenim djetetom (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.).

PREGLED MEĐUNARODNIH ISTRAŽIVANJA U PODRUČJU STRESA KOD UDOMITELJA ZA DJECU S PRIKAZOM KORIŠTENE METODOLOGIJE

Sustavan pregled literature na znanstvenim portalima Ebsco, Sage i Google znalac proveden je u razdoblju od siječnja 2022. do srpnja 2022. godine, a za razdoblje od 2002. do 2022. godine. Raspon godina određen je kako bi se osigurao pregled radova usporedan s pregledom istraživanja u Republici Hrvatskoj. Kombinacija pojmova kao mogući metodološki filter prilikom pretraživanja uključivala je sljedeće ključne riječi na engleskom jeziku: *foster parents stress*, *foster carer stress*, *foster parent for children's stress*³.

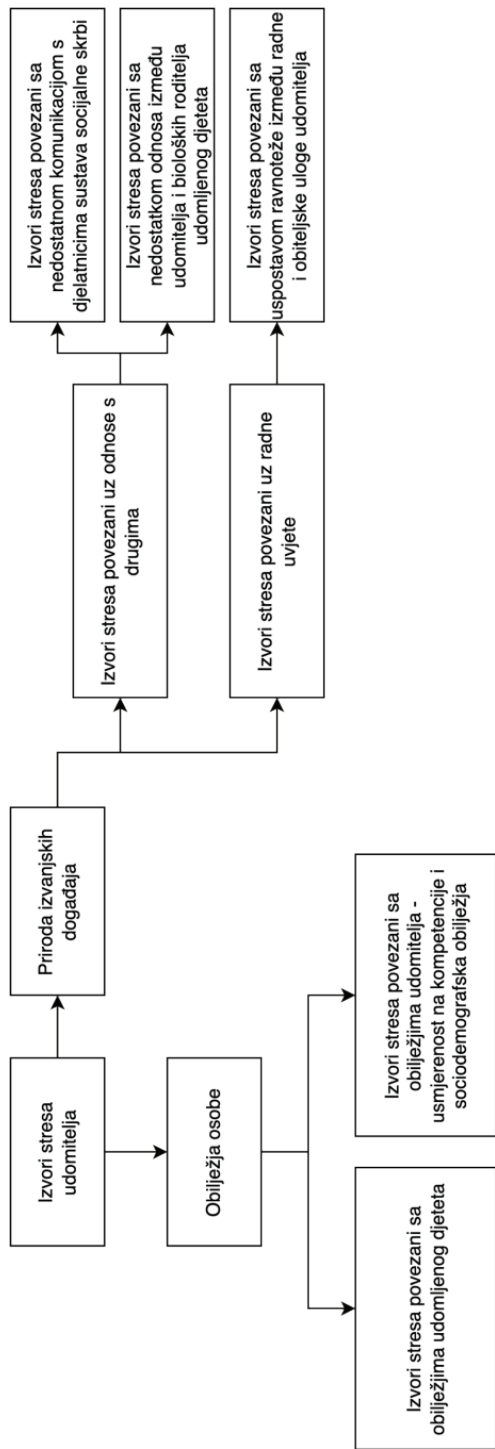
Kada je u bazi podataka na znanstvenom portalu Ebsco upisan pojam *foster parents stress* pronađeno je 88 radova, a kada se eng. riječ *parents* zamijenilo s eng. riječi *carer* pronađena su 23 rada od čega nakon pregleda svih sažetaka samo 13 radova odgovara djelomično ili u potpunosti ciljevima ovoga rada. Potom su analizirani cjeloviti publicirani radovi. S obzirom na 13 preklapajućih radova koji su dostupni u otvorenom pristupu i u bazi Sage ili Google znalcu još su na Google znalcu pronađena tri rada koja su dodatno ušla u analizu. Ukupno je za analizu ovoga rada pregledano 16 radova, pri čemu je osam napisano temeljem kvantitativne metodologije, dok su preostali radovi, pregledni radovi ili radovi napisani na temelju provedbe kvalitativnih istraživanja.

3 Kako riječ engl. *stress* označava u engleskom jeziku stres i stresora, dodatno se pažnja istraživača usmjerila na identifikaciju opisa stresa po kojima se moglo odrediti pišu li autori o vrsti stresa ili pak o obilježju događaja, odnosno stresoru.

Slika 3. Prikaz metodologije pregleda radova iz područja udomiteljstva za djecu (stres kod udomitelja za djecu) objavljenih na bazama Ebsco, Sage i Google znalac od 2002. do 2022. god.

U pregledanim radovima posebno su analizirani izvori stresa sukladno teorijskom određenju stresa prema transakcijskom pristupu autora Lazarus i Folkman (2004.), dok su izvori stresa kod udomitelja podijeljeni u dvije glavne kategorije: obilježja osobe i prirodu izvanjskih događaja, kao i u analizi radova objavljenih na znanstvenom portalu Hrčak. S obzirom na neposredne nalaze o stresu i izvorima stresa u međunarodnim radovima, daljnji tekst podijeljen je u posebna poglavlja.

Slika 4. Prikaz podjela izvora stresa kod udomitelja za djecu nakon pregleda 16 radova iz područja udomiteljstva za djecu u bazama Ebsco, Sage i Google znalac

IZVORI STRESA POVEZANI S OBILJEŽJIMA UDOMLJENOG DJETETA I UDOMITELJA

Izvori stresa povezani s obilježjima udomljenog djeteta

U najvećem broju pregledanih radova opisano je kako je obilježje djeteta najčešće navođeni izvor stresa za udomitelje. Tako su Vanderfaellie i sur. (2012.) u radu »The impact of foster children's behavioural problems on Flemish foster mothers parenting behaviour« utvrdili kako u Belgiji problemi u ponašanju djece utječu na razinu roditeljskog stresa i mogu dovesti do prekida udomljenja. U ovom longitudinalnom istraživanju mapirano je roditeljsko ponašanje udomiteljica te je ispitan utjecaj problema u ponašanju i roditeljskog stresa na roditeljsko ponašanje kroz dvije točke mjerenja. Cilj istraživanja je bio ispitati roditeljsko ponašanje udomitelja i usporediti s roditeljstvom referentne skupine te usporediti prikupljene podatke o roditeljstvu i problemima u ponašanju iz 2004. i 2006. godine. U prvoj točki mjerenja 2004. godine u istraživanju je sudjelovalo 96 udomiteljica, dok je u drugoj točki mjerenja 2006. godine u ispitivanju sudjelovalo 49 udomiteljica. Prosječna starosna dob udomljene djece bila je 9,6 godina u prvoj točki mjerenja. Rezultati ovog istraživanja pokazali su kako je problematično ponašanje kod djece imalo izravan negativan utjecaj na roditeljstvo udomitelja i dovelo je do manje podrške i više negativne kontrole, a to je također rezultiralo i većim roditeljskim stresom kod udomitelja. Pokazalo se i kako je viša procjena eksternaliziranih ponašanja kod djece u prvoj točki mjerenja bila povezana s više discipline, nedosljednim kažnjavanjem i manje podrške udomitelja u drugoj točki mjerenja. Procjena internaliziranog ponašanja kod udomljene djece u prvoj točki mjerenja imala je izravan utjecaj na materijalno nagrađivanje i nedosljednost discipliniranja u drugoj točki mjerenja.

U istraživačkom radu »Child behaviors as a moderator: Examining the relationship between foster parent supports, satisfaction, and intent to continue fostering« Cooley, Farineau i Mullis (2015.) provedenom sa 155 licenciranih udomitelja u Sjedinjenim Američkim Državama, koji su imali udomljenu djecu u trenutku istraživanja ili godinu dana prije provedbe istraživanja staru između 2 i 16 godina života, ispitivao se utjecaj ponašanja djeteta na prirodu i jačinu odnosa između podrške i zadovoljstva kod udomitelja, kao i namjeru da nastave s udomiteljstvom. Zaštitni čimbenici udomitelja uključivali su otpornost udomitelja, socijalne veze, formalnu podršku i brigu o sebi te privrženost. Uključena su i sociodemografska obilježja udomitelja pri čemu su analizirani prihodi i status veze udomitelja. Udomitelji koji su nižima procijenili doživljaj učestalosti i ozbiljnosti problema ponašanja kod djece imali su veću socijalnu podršku. Ponašanje djeteta pokazalo se kao značajan moderator

između nekih vrsta podrške i zadovoljstva udomitelja. Oni udomitelji koji percipiraju manju učestalost problema ponašanja kod djece imaju puno veće samopouzdanje i zadovoljniji su. Pokazalo se kako ponašanje djeteta može biti značajan čimbenik kada se analiziraju izvori napetosti udomitelja i može biti potencijalni čimbenik rizika za negativne ishode kao što je nezadovoljstvo ili odluka o prekidu pružanja udomiteljske skrbi, no nije potvrđeno da je percepcija učestalosti i ozbiljnosti problema ponašanja kod udomljenog djeteta moderator u odnosu podrške i zadovoljstva i namjere bavljenja udomiteljstvom. Udomitelji koji su procijenili višima problematično ponašanje udomljene djece, procjenjivali su i nižima svoju otpornost.

Vis i sur. (2017.) proveli su u Norveškoj istraživanje pod nazivom »Parenting stress among Norwegian kinship and non-kinship foster parents«. Ciljevi njihovog istraživanja bili su ispitati roditeljski stres u srodničkim i nesrodničkim udomiteljskim obiteljima te istražiti odrednice roditeljskog stresa udomitelja povezane s obilježjima djeteta i njegovom ulogom udomitelja. Istraživanje je provedeno na uzorku od 95 tradicionalnih i 114 srodničkih udomiteljskih obitelji. Djeca su prosječno u trenutku provedbe istraživanja boravila kod udomitelja pet godina. Rezultati su pokazali kako su srodnički udomitelji manje razmišljali o prekidu udomiteljskog ugovora u odnosu na nesrodničke udomitelje, a srodnički udomitelji doživjeli su veći stres vezan uz domenu roditeljstva, tj. depresiju i probleme u odnosima sa supružnikom, nego nesrodnički. To je bilo povezano s time da su srodnici udomitelji ipak starije dobi i primaju manje usluga socijalne podrške. Nesrodnički udomitelji iskusili su veći roditeljski stres vezan uz obilježja djeteta, posebice na početku pružanja usluge udomiteljstva koju obilježava prilagođavanje udomljenog djeteta udomiteljskoj obitelji te prilagodljivost udomiteljske obitelji udomljenom djetetu. Djeca u nesrodničkom udomiteljstvu imala su više internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju. To ukazuje da nesrodnički udomitelji procjenjuju da udomljeno dijete ima više simptoma mentalnog poremećaja u odnosu na srodničke udomitelje. Značajni prediktori roditeljskog stresa povezani s obilježjima djeteta bili su spol djeteta (dječaci), eksternalizirani i internalizirani problemi u ponašanju.

U radu Gablera i sur. (2018.) pod nazivom »Predictors of foster parents' stress and associations to sensitivity in the first year after placement« prikazani su rezultati kvantitativnog longitudinalnog istraživanja prediktora stresa udomitelja i njegove povezanosti s osjetljivošću udomitelja u Njemačkoj koja se operacionalizirala opažanjem njihovog ponašanja. Osjetljivost udomitelja odnosi se na percepciju djetetovih signala koje šalje i njihovu ispravnu interpretaciju, kao i brz i odgovarajući odgovor udomitelja na djetetove signale (Ainsworth, Bell i Stayton, 1974., prema Gabler i sur., 2018.). Uzorak se sastojao od 55 djece (u starosnoj dobi od 1 do 6 godina) i njihovih udomitelja u prvoj točki mjerenja.

Prikazani podaci dio su longitudinalne studije koja ispituje ponašanje privrženosti i mentalno zdravlje udomljene djece u udomiteljstvu (Bovenschen i Spangler, 2013.; Gabler i sur., 2014.). Udomiteljske obitelji kontaktirane su tri puta tijekom

prve godine udomljavanja. U tom radu prikazane analize uključuju samo podatke prve i zadnje procjene, a rezultati su pokazali kako su više razine eksternaliziranih problema u ponašanju udomljene djece, kao i viša procjena stresa partnera udomitelja, prediktivni za veću razinu stresa kod udomitelja na početku udomljavanja. U prvoj točki mjerenja osjetljivost je bila nisko povezana sa stresom udomitelja, dok je u trećem valu mjerenja bila negativno povezana sa stresom udomitelja. No, rezultati su pokazali kako ne postoji longitudinalni učinak početnog stresa kod udomitelja i eksternaliziranih problema u ponašanju kod udomljenog djeteta, na ukupnu osjetljivost udomitelja, godinu dana nakon udomljavanja djeteta.

Bergsund, Wentzel-Larsen i Jacobsen (2020.) proveli su kvantitativno istraživanje u Norveškoj opisano u radu »Parenting stress in long-term foster carers: A longitudinal study«. Istraživanje je provedeno u dvije skupine (udomiteljskoj i roditeljskoj) u tri točke mjerenja. Prva istraživačka skupina odnosila se na udomitelje i njihovu udomljenu djecu, dok je druga skupina obuhvatila roditelje i njihovu vlastitu djecu. U prvoj točki mjerenja u istraživanju je sudjelovalo u skupini udomitelja 60 udomljene djece stare između 22 i 25 mjeseci, dok je u drugoj skupini sudjelovalo 42 djece stare od 22 do 24 mjeseca života. U drugoj točki mjerenja sudjelovalo je 56 udomljene djece u dobi od 34 do 36 mjeseci, a roditeljsku skupinu činilo je 40 djece stare od 35 do 36 mjeseci. U trećoj točki mjerenja sudjelovalo je u skupini udomiteljstva 48 udomljene djece stare od 96 do 100 mjeseci života dok je usporedna skupina obuhvatila 37 djece stare između 96 i 100 mjeseci života. Ovo istraživanje pokazalo je kako su udomitelji više pod stresom, nego roditelji. Problematično ponašanje djece bilo je veće kod udomljene djece u dobi od 8 godina te je ono ujedno jedini značajni prediktor stresa. Stres udomitelja bio je veći nego kod bioloških roditelja u sve tri točke mjerenja, a razina stresa kod udomitelja je s vremenom rasla. Dvije različite longitudinalne studije, Gabler i sur. (2018.) i Goemans, van Geel i Vedder (2017.) pokazale su male ili nikakve promjene u razinama stresa udomitelja tijekom vremena, pa je zanimljivo pratiti kako je problematičnih ponašanja kod djece u udomiteljskim obiteljima više i onda kada su djeca stara 8 godina, nego kod djece koja su iste dobi i u biološkoj su obitelji. Autori ovoga istraživanja navode da bi buduća istraživanja trebala ispitati intervencije kojima se pomaže udomiteljskim obiteljima o načinima nošenja sa stresom povezanim s obilježjima djece jer su rezultati njihovog istraživanja pokazali kako su problemi koje udomljena djeca doživljavaju usko povezani sa stresom udomitelja. Glavna ograničenja istraživanja su mali uzorak i moguće davanje socijalno poželjnih odgovora od strane udomitelja, što navode i sami autori.

U preglednom radu Adamsa, Hasset i Lumsden (2018.) »What do we know about the impact of stress on foster carers and contributing factors?« istaknuti su brojni izazovi s kojima se udomitelji suočavaju u skrbi za djecu. Oni su pregledali 15 radova pronađenih u bazama PsychINFO, ASSIA, Web of Science i Google znalac. Jedan od najvažnijih izvora stresa koji su identificirali je upravo ponašanje djeteta.

Kao izvor stresa u pregledanim radovima koji možemo povezati s obilježjima djeteta navodi se i mentalno zdravlje udomljene djece (Murray, Tarren-Sweeney i France, 2010.). Općenito, udomitelji procjenjuju iznimno stresnim odnos s udomljenim djetetom zbog razmjera i složenosti poteškoća djece ako ona imaju probleme mentalnog zdravlja.

U istraživačkom radu »Placement disruption in foster care: Children's behavior, foster parent support, and parenting experiences«, Leathers i sur. (2019.) cilj je bio identificirati čimbenike povezane s teškim roditeljskim iskustvima i prekidom smještaja udomljenoj djeci na uzorku od 139 udomitelja. Prikupljeni podaci analizirani su metodom višestruke i logističke regresijske analize. Pokazalo se kako su problemi u ponašanju, procjena rizika kod udomljene djece, slaba podrška i stres kod udomitelja značajno povezani s težim roditeljskim iskustvima, a teža roditeljska iskustva snažno predviđaju prekid udomiteljstva.

Lopez i sur. (2022.) su u radu pod nazivom »Parenting Behaviors and Parental Stress Among Foster Parents« prikazali rezultate dobivene istraživanjem na uzorku licenciranih udomitelja u Sjedinjenim Američkim Državama (N= 65) do kojega su došli metodom snježne grude putem online grupe za podrške udomiteljima na Facebooku. Cilj istraživanja je bio ispitati postoji li povezanost između ponašanja i roditeljstva kod udomitelja i roditeljskog stresa. Istraženi su modeli adaptivnog roditeljskog ponašanja (uključenost, pozitivno roditeljstvo) u odnosu na roditeljski stres i neprilagodljiva roditeljska ponašanja (loše praćenje/nadzor, nedosljedna disciplina i tjelesno kažnjavanje) i roditeljski stres. Autori su potvrdili vezu između ponašanja djeteta, roditeljskog ponašanja i stresa udomitelja. Navode kako je veća roditeljska uključenost u radu s djecom povezana s nižim razinama roditeljskog stresa. Isti autori smatraju i kako su nedosljedniji odgojni postupci i veća podrška tjelesnom kažnjavanju kao disciplinskoj strategiji povezani s višim razinama stresa kod udomitelja djece. Lopeza i sur. (2022.) naglašavaju važnost edukacije udomitelja o pozitivnim strategijama roditeljstva.

Izvori stresa povezani s obilježjima udomitelja – usmjerenost na kompetencije

Iako su u prethodnom poglavlju spomenuta neka od obilježja udomitelja koja povezujemo s njihovim stresom (npr. održavanje kažnjavanja kao načina discipliniranja, smanjena sposobnost samokontrole, osjetljivost udomitelja), jedno od najčešće spominjanih obilježja u pregledanim radovima je nedostatak kompetencija udomitelja kao izvor stresa.

U istraživačkom radu »Foster carer perceptions of support and training in the context of high burden of care« Murray, Tarren-Sweeney i France (2010.) opisuju percipirane potrebe udomitelja za podrškom i edukacijom u odnosu na doživljeni

osjećaj opterećenosti u skrbi o djeci. Oni su proveli polustrukturirane intervjue sa 17 udomitelja u regiji Canterbury na Novom Zelandu. Udomitelji su procijenili značajne, nezadovoljene potrebe za podrškom i edukacijom. Prioritetna potreba udomitelja bila je za osposobljavanjem i podrškom u zbrinjavanju djece koja imaju poteškoće mentalnog zdravlja.

Newquist, Ladd i Cooley (2020.) u radu »Processing the Removal and Managing the Moves or Removals of Foster Children: A Qualitative Exploration of Foster Parents' Experiences« bavili su se istraživanjem udomiteljskog iskustva s gubitkom i stresom povezanim s očekivanim ili neočekivanim odvođenjem udomljenog djeteta iz njihovog doma u SAD-u. Kvalitativno istraživanje provedeno je s 10 udomitelja. Nakon analize podataka definirana su tri važna tematska područja: upravljanje ili suočavanje s fizičkim i psihičkim gubitkom udomljenog djeteta, sustavni učinci preseljenja ili uklanjanja na obitelj i potreba za korisnom pripremom ili podrškom za suočavanje s gubitkom udomljenog djeteta.

U radu Millera, Cooley i Mihalec-Adkins (2021.) »Examining the Impact of COVID-19 on Parental Stress: A Study of Foster Parents« cilj je bio ispitati kako su se razine stresa udomitelja, povezane s roditeljstvom udomitelja, promijenile tijekom pandemije Covid-19 u jednoj od država SAD-a. Elektronički je anketirano 990 ispitanika. Udomitelji su procijenili značajni porast u tri specifične domene stresa – roditeljski stres, nedostatak kontrole i roditeljsko zadovoljstvo. Rezultati ovoga istraživanja potvrdili su početnu hipotezu da je razina roditeljskog stresa kod udomitelja povećana nakon pandemije COVID-19. Također, u ovome istraživanju ispitao se status mentalnog zdravlja udomitelja, a ispitanici su procijenili kako su dobrog mentalnog zdravlja. No, roditeljski stres se povećao kod onih ispitanika koji nisu procijenili mentalno zdravlja izvrsnim nego dobrim i vrlo dobrim tijekom pandemije COVID-19. U radu autora D'Amato i Brownlee (2021.) »Qualitative Studies of Foster Carer Experiences in Providing Out of Home Care for Children: A Scoping Review and Narrative Synthesis« pregledana su dostupna kvalitativna istraživanja koja istražuju iskustva udomitelja koji pružaju uslugu smještaja za djecu unazad 25 godina, izdvojenih iz osam baza podataka. Nakon specifičnih kriterija uključivanja i isključivanja, autori su analizirali 22 članka. Jedna od pet glavnih tema koje su autori identificirali je stres. Područje stresa posebno je bilo povezano s izazovima koje udomitelji imaju pri udomljavanju djece kao i započinjanje i zadržavanje u ulozi udomitelja, pa je važno usmjeriti pozornost na primjereno osposobljavanje prilikom započinjanja udomiteljstva i kasnije usavršavanja udomitelja u pružanju usluge smještaja uz kvalitetno pruženu podršku.

Izvori stresa povezani s obilježjima udomitelja – sociodemografska obilježja udomitelja

U radu Cooley, Farineau i Mullis (2015.) ističe se kako bi materijalni resursi mogli biti zaštitni čimbenik za udomitelje kada rade s djecom koja imaju probleme u ponašanju. Budući da ne postoji istraživanje kojim se posebno proučavalo utjecaj ponašanja djeteta na odnos između materijalnih resursa udomitelja i percepcije izazova povezanih s udomiteljstvom, teško je bilo procijeniti mogu li se njihovi rezultati generalizirati. Ipak, razmatrajući ovu situaciju iz perspektive transakcijskog modela stresa, moguće je da konkretan pristup važnim resursima može pomoći udomiteljima da se nose sa stresom koji doživljavaju u drugim dijelovima njihovog sustava. Jedno od mogućih objašnjenja za to može biti da udomitelji s dostupnim resursima mogu imati mogućnosti platiti pomoć ili terapijske usluge u suočavanju s ometajućim ponašanjem djeteta, što bi moglo smanjiti njihovu percepciju izazova povezanih s udomiteljstvom i doživljaj stresa, općenito. Miller, Cooley i Mihalec-Adkins (2021.) navode kako su više razine stresa procijenjene kod onih udomitelja koji nisu bili u braku te koji su svoje mentalno zdravlje procjenjivali kao »dobro«, u odnosu na »vrlo dobro« ili »izvrsno« i koji su imali lošiju financijsku situaciju. Osim toga, udomitelji možda nemaju uvijek alate za upravljanje pojačanim stresom. Jedno nedavno istraživanje pokazalo je da udomitelji procjenjuju tek umjerenom brigu o sebi koja ovisi o spolu, statusu veze, zdravstvenom statusu i financijskom statusu ispitanika (Miller, Green i Lambros, 2019.).

U istraživačkom radu »Perceived stress, resources and adaptation in relation to the COVID-19 lockdown in Spanish foster and non-foster families« autora Bernedo i sur. (2022.) ispitivao se utjecaj karantene uslijed *lockdowna* zbog COVID-19 na obiteljski stres i funkcioniranje Španjolaca koji obavljaju udomiteljstvo i onih koji ne obavljaju udomiteljstvo. Uzorak se sastojao od 347 odraslih ispitanika (100 u udomiteljskim obiteljima i 247 u neudomiteljskim obiteljima) koji su ispunili web anketu tijekom karantene koja je u Španjolskoj trajala 99 dana. Rezultati su pokazali da su određene sociodemografske varijable (spol, prihodi, rad od kuće, karakteristike doma i djeca s posebnim obrazovnim potrebama) povezane sa stresorima tijekom karantene, percepcijom karantene i prilagodbom obitelji na stres tijekom karantene. Također je pronađena povezanost između stresora, obiteljskih resursa, percepcije karantene i obiteljske prilagodbe u udomiteljskim i neudomiteljskim obiteljima, pri čemu prve imaju pozitivniju percepciju iskustva karantene. U rezultatima se pokazalo da obitelji koje doživljavaju manje stresora, imaju više obiteljskih resursa, a koje imaju pozitivniju percepciju stresnih događaja bolje će se prilagoditi stresu. Obitelji koje se imale vanjski prostor bolje su bile prilagođene izolaciji. Obitelji s više sredstava imale su pozitivniju percepciju stresnih situacija i bile su bolje prilagođene stresu. Obitelji koje su udomljavale dijete s posebnim obrazovnim potrebama pri-

javile su više stresora. Obilježje dobi kod udomitelja nije se pokazalo povezanom s višim razinama stresa (Lopez i sur., 2022.).

U radu Leathersa i sur. (2019.) identificirano je, osim odnosa s biološkom obitelji, više izvora stresa za udomitelje na strani udomitelja (narušeno zdravlje, osjećaj podcijenjenosti i neadekvatne podrške, poteškoće roditeljstva).

Isprepletenost obilježja udomljenog djeteta s obilježjima udomitelja koji mogu biti izvor stresa, dodatno je pojačana njihovim interakcijama i međusobnim odnosom. U sljedećem poglavlju izdvojeni su izvori stresa koje povezujemo s prirodom izvanjskih događaja.

Izvori stresa povezani s prirodom izvanjskih događaja

Izvori stresa povezani uz radne uvjete – uspostava ravnoteže između radne i obiteljske uloge udomitelja

Udomitelji imaju zahtjevnu ulogu, a kontekst pružanja usluge smještaja za djecu ostvaruje se u njihovom privatnom domu, koji je u mnogim situacijama javan prostor, npr. kada se ostvaruju osobni odnosi između udomljenog djeteta i njegovih bioloških roditelja u udomiteljskom prostoru. Udomitelji svoju ulogu mogu doživljavati dvostrukom te je način identifikacije s ulogom koju obavljaju važan jer se, prema Ajduković (1996.), osobe koje se identificiraju s poslom tako da im on postane jedino područje potvrđivanja zapravo izloženi unutrašnjem izvoru stres. S druge strane, prema Ajdukoviću (1996.), ukoliko ne postoji jasna podjela odgovornosti i ako postoji preklapanje nadležnosti u radnim ulogama, radi se o vanjskim izvorima stresa koje ubrajamo u područje organizacije rada. Kada govorimo o radnoj i obiteljskoj ulozi udomitelja, njihov kontekst je zbog svoje specifičnosti podložan interpretaciji izvora stresa i kao unutrašnjih, i kao vanjskih.

U radu Schofield i sur. (2013.) »Professional foster carer and committed parent: role conflict and role enrichment at the interface between work« napravljen je pregled teorijskih pristupa sukobu radne i obiteljske uloge udomitelja. Oni su proveli intervju s 40 udomitelja kako bi istražili kako udomitelji upravljaju različitim i potencijalno kontradiktornim ulogama. Rezultati su pokazali da se udomitelji prvenstveno identificiraju kao udomitelji (njegovatelji) ili roditelji, ali i kako se neki udomitelji mogu fleksibilno kretati između ovih uloga, dok drugi ne. Za udomitelje koji su mogli biti fleksibilni, ove dvije uloge su obogaćivale jedna drugu, a ne uzrokovale stres i sukob uloga. Udomitelji koji su se prvenstveno identificirali kao njegovatelji (N=22) tipično su naglašavali svoju motivaciju za udomljenjem na temelju stručnosti, vještina i znanja; identificirali su se s drugim udomiteljima i koristili su stručnjake iz socijalnog rada za podršku. Slobodnije su i priznavali ako su zabrinuti za udomljeno dijete. Uobičajeno im je bilo da koriste pojam rad u kontekstu udo-

miteljstva. Udomitelji koji su se prvenstveno identificirali kao roditelji (N=18) bili su motivirani obavljati uslugu smještaja djece radi proširenja svoje obitelji. Identificirali su se kao «normalna» obitelj koja podršku isključivo traži kod prijatelja i članova obitelji. Autori su konačno zaključili da postoji potencijal za stres unutar i između ovih uloga koje udomitelji obavljaju, posebice ako se identificiraju kao roditelji udomljenoj djeci i ako su manje fleksibilni u uspostavi ravnoteže u odnosu osobnog i profesionalnog života.

Izvori stresa povezani uz odnose s drugima

Izvori stresa povezani s nedostatkom odnosa između udomitelja i roditelja udomljenog djeteta

Udomitelji za djecu su ravnopravni partneri stručnjacima zaposlenima u socijalnoj skrbi i zaštiti dobrobiti djece, a jedno od obilježja njihove uloge je razvoj kompetencija u odnosima s biološkom obitelji udomljenog djeteta. No, uspostava suradnog odnosa s biološkom obitelji udomljenog djeteta za udomitelje djece može biti izazovna jer s jedne strane je njihova uloga da štite dobrobit udomljene djece, na način da pripremaju djecu na susrete s roditeljima, a s druge strane je njihova uloga nerijetko i da upozore ako se odnosi udomljene djece s roditeljima ne ostvaruju na dobrobit djeteta.

Gabler i sur. (2018.) su naveli kako su za udomitelje stresniji događaji teški obiteljski sukobi i poteškoće u odnosu s biološkim roditeljima udomljene djece te problemi s kontaktiranjem socijalnih radnika, koji su također povezani s povišenim razinama stresa, dok je, s druge strane, socijalna podrška prijatelja ili stručnjaka povezana s manjim roditeljskim stresom u udomiteljskim obiteljima što je potvrđeno i u radu Farmer, Lipscombe i Moyers, (2005.). Newquist, Ladd i Cooley (2020.) povezuju stres udomitelja s problemima s kojima se udomitelji suočavaju u odnosu s biološkim obiteljima udomljene djece što je potvrđeno i u kasnijim istraživanjima (Murray i sur., 2010.; Adams, Hassett i Lumsden, 2018.).

U istraživačkom radu Leathers i sur. (2019.) jedan od najznačajnijih izvora stresa koje su udomitelji (N=139) iskazivali je odnos s biološkom obitelji udomljenog djeteta.

Izvori stresa povezani s nedostatnom komunikacijom s djelatnicima sustava socijalne skrbi

Radni kontekst u kojem se odvija udomiteljstvo prelazi granice njihovog obiteljskog doma i uključuje partnerstvo i ravnopravnu suradnju svih dionika koji rade u zaštiti dobrobiti djece. Međutim, ukoliko je odnos među dionicima s kojima udomitelji

surađuju narušen ili izostaje komunikacija jedne od strana, udomiteljima to može biti izvor stresa (Newquist, Ladd i Cooley, 2000.; Murray, Tarren-Sweeney i France, 2010.; Gabler i sur., 2018.; Leathers i sur., 2019.).

Adams, Hassett i Lumsden (2018.) neadekvatnu suradnju sa socijalnom službom navode kao jedno od tri najvažnija izvora stresa za udomitelje djece. Ujedno, ukoliko izostaje suradnja od strane djelatnika socijalne službe, udomitelji navode kako ne primaju ono najvažnije što im u udomiteljstvu pomaže; socijalnu podršku.

RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Prisutnost stresa, izvori stresa, kao i utjecaj stresa kod udomitelja za djecu nije neposredno istraživano u Republici Hrvatskoj, no iz pregledanih radova posredno su identificirani izvori stresa kod udomitelja za djecu. Međunarodna istraživanja koja su pregledana u postupku analize, uglavnom su fokus usmjerila na istraživanje učinaka koje udomiteljstvo ima na udomljenu djecu, te na teme poput motiviranja, zadržavanja namjere i sprječavanja udomitelja da odustanu od pružanja usluge smještaja za djecu kroz udomiteljstvo, što je uočljivo kroz broj objavljenih radova kojih je mnogo više u odnosu na radove koji se bave samo temama stresa i/ili izvora stresa kod udomitelja za djecu. Upravo se najveći broj radova koji su posvećeni istraživanjima stresa koje doživljavaju udomitelji za djecu povezuje s posljedicama odustajanja od udomiteljstva. Uočljivo je u analiziranim pregledanim radovima koji se odnose na radove u kojima se istražuje stres i izvori stresa udomitelja za djecu, kako su istraživanja stresa kod udomitelja uglavnom definirana roditeljskim stresom. To nije iznenađujuće, s obzirom da udomitelji uglavnom identificiraju svoju ulogu s roditeljskom. Autori međunarodnih istraživanja, navedeni u prethodnom odlomku, povezali su kako viša razina roditeljskog stresa dovodi do manje učinkovitog roditeljstva. Izostaju istraživanja o stresu udomitelja definirano nekim drugim teorijskim pristupom uz roditeljski stres.

Kako se u ovome radu polazi od definicije udomitelja kao paraprofesionalaca, izvori stresa podijeljeni su prema: obilježjima udomljenog djeteta, kao i obilježjima udomitelja i prirodi izvanjskih događaja, odnosno na unutrašnje i vanjske izvore stresa.

Iz pregleda istraživanja dostupnih na znanstvenom portalu Hrčak od 2002. do 2022. godine, zaključuje se kako su najčešće posredno spominjani izvori stresa za udomitelje oni koji ovise o samoj osobi, a podijeljeni su na obilježja udomljenog djeteta i obilježja udomitelja. Izvori stresa koji se odnose na obilježja udomljenog djeteta su problemi u ponašanju djeteta (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.; Laklija, 2009., 2012.; Krčak i Laklija, 2018.), broj udomljene djece i dob predškolske dobi, osobito udomljavanje dvoje djece predškolske dobi (Laklija, 2012.). Manifestiranje eksternaliziranih i internaliziranih problema i doživljaja u ponašanju udo-

mljenog djeteta je izvor stresa koji je identificiran i u međunarodnim istraživanjima (npr. Vanderfaeillie i sur., 2012.). Obilježja udomljenog djeteta promatrana kroz ponašanje koje ono manifestira ima izravan učinak na roditeljsko ponašanje udomitelja (Vanderfaeillie i sur., 2012.). Eksternalizirani i internalizirani problemi u ponašanju kod udomljenog djeteta utječe na više razine procjene roditeljskog stresa i kod srodničkih i nesrodničkih udomiteljica, a što rezultira smanjenom samokontrolom udomitelja. Strani autori (npr. Vanderfaeillie i sur., 2012.; Cooley, Farineau i Mullis, 2015.; Lopez i sur., 2022.) osvrću se i na pitanje zadržavanja i motivacije udomitelja za pružanjem usluge smještaja te zaključuju kako je uslijed povećanog roditeljskog stresa primjetan veći trend prekida smještaja za udomljeno dijete. Zbog toga je važno identificirati izvore stresa kod udomitelja, kako bi se fokusirano moglo odgovoriti na potrebe udomitelja i udomiteljske obitelji te krajnjih korisnika. Važno je usmjeriti se i na dodatna osposobljavanja udomitelja.

Usmjerenost na kompetencije jedno je od sljedećih obilježja izvora stresa za udomitelje djece, i u hrvatskim, i u međunarodnim istraživanjima. Osjećaj profesionalne nekompetentnosti se, prema Ajduković (1996.), ubraja u unutrašnje izvore stresa, tzv. stresove koji ovise o osobi i na njima se može radi. No, nepostojanje sustava za profesionalno osposobljavanje u skladu s primjenjivim potrebama organizacije je vanjski izvor stresa za udomitelje, stoga je kreiranje programa osnovnog i dodatnog obrazovanja važno usmjeravati sukladno tipu pružanja usluge udomiteljstva. Nije iznenađujuće kako je trend u udomiteljstvu za djecu usmjerenost na usavršavanje kompetencija udomitelja, a kako bi oni bili spremni odgovoriti na sve zahtjevnije i složenije potrebe udomljene djece. Kompetentnost ili stručnost odnosi se na sposobnost primjene znanja i vještina tijekom obavljanja radnih aktivnosti, a da je pri tome zadan radnim standardima (Kurtz i Bartram, 2002., prema Huić, Ricijaš i Branica, 2010.). Standardi su obično postavljeni od stručnih tijela koja određuju koja su konkretna znanja i vještine potrebna za obavljanje nekog posla. Kompetencije su širi pojam i odnose se na to što i kako ljudi rade da bi uspješno došli do svojeg cilja u kontekstu zahtjeva određenog posla (Kurtz i Bartram, 2002., prema Huić, Ricijaš i Branica, 2006. U Hrvatskoj je 2021. godine objavljen »Priručnik za provođenje osnovnog i dodatnog osposobljavanja udomitelja za djecu« u kojem je prikazan kompetencijski okvir za edukaciju udomitelja za djecu (Borić i sur., 2021.). S obzirom na inkluzivni pristup partnerstvu između sustava socijalne skrbi, udomitelja i roditelja udomljene djece, potrebno je ulagati u usavršavanje kompetencija udomitelja (Twigg, 1994.). Udomitelji koji se brinu o adolescentima npr. moraju biti kompetentni u promicanju vještina samostalnog življenja (Goodman i sur., 2002.). Posredno identificiran kao izvor stresa (nedostatno osposobljavanje udomitelja za djecu) u našim radovima spominju autorice, npr. Ajduković, Kregar Orešković i Laklija (2007.), Sabolić i Vejmelka (2015.), Laklija (2012.) i Čičak i Laklija (2018.), dok su u pregledanim stranim istraživanjima to autori D'Amato i Brownlee (2021.). Strani autori koji navode da, ukoliko udomitelj nema znanja, vještine i osobine koje su nuž-

ne da bi zadovoljio potrebe udomljenog djeteta, te ukoliko ima visoka očekivanja od svoje uloge, veća je mogućnost da udomitelj odustane od udomiteljstva jer nema osjećaj kompetentnosti (Murray, Tarren-Sweeney i France, 2010.; Newquist, Ladd i Cooley, 2020.). Edukacija udomitelja je prioritetna u pogledu adekvatnog odgovora na stresore s kojima se udomitelji suočavaju, a jedan od pokazatelja osobnog razvoja udomitelja unutar kompetencijskog okvira je primjena odgovarajućih načina regulacije emocija i nošenja sa stresom kod udomitelja (Borić i sur., 2021.).

Kada je riječ o izvorima stresa koji se odnose na prirodu izvanjskih događaja, u literaturi se uglavnom spominje stres povezan s organizacijom rada, radnim uvjetima te odnosima udomitelja s drugima. U našim istraživanjima vanjske izvore stresa možemo povezati s prirodom organizacije rada, a to su nejasna organizacijska struktura, preklapanje nadležnosti, nezadovoljstvo birokracijom (Laklija, 2009., Vejmelka i Sabolić, 2015.; Čičak i Laklija, 2018.). Izvori stresa koji se odnose na uzajamne odnose udomitelja s drugima očituju se kroz nedostatak povratnih informacija udomiteljima od strane djelatnika sustava socijalne skrbi. Primjerice, Kletečki Radović i Kregar Orešković (2005.) ukazuju na nedovoljnu uključenost sustava u aktivnosti pružanja podrške, dok na nedostatak podrške udomiteljima ukazuju i drugi autori (Sladović Franz i Mujkanović, 2003.; Laklija, 2009.; Vejmelka i Sabolić, 2015.; Čičak i Laklija, 2018.; Krčak i Laklija, 2018.). Ako pomagač zna da može računati na pomoć i razumijevanje suradnika, tada će stresogenost situacije u kojoj se nalazi biti manja (Ajduković, 1996.). U međunarodnim istraživanjima u području udomiteljstva za djecu (npr. Lietz i sur., 2016.; Adams, Hassett i Lumsden, 2018.; Verheyden i sur., 2021.) socijalna podrška pokazala se važnom u kontekstu istraživanja stresa. Udomitelji smatraju socijalnu podršku ključnom za lakše nošenje s doživljenim roditeljskim stresom (Vanderfaillie i sur., 2012.; Cooley, Farineau i Mullis, 2015.; Gabler i sur., 2018.; Adamsa, Hasset i Lumsden, 2018.; Bergsund, Wentzel-Larsen i Jacobsen, 2020.). Općenito, socijalna podrška ublažava učinke stresnog događaja, ako osoba primi informativnu, emocionalnu i praktičnu podršku koja promiče adaptivne odgovore na stresne događaje. Iako bi socijalna podrška trebala biti jednako dostupna svim udomiteljima, to u praksi često nije slučaj. Premda udomitelji imaju zakonsko pravo na osiguranje grupa podrške i supervizije, one nisu uvijek dostupne svim udomiteljima onda kada ih udomitelji trebaju.

Kao vanjski izvori stresa identificirani u pregledanim međunarodnim istraživanjima su još izvori stresa povezani s nedostatnom komunikacijom sa socijalnom službom i izvori stresa povezani s nedostatkom odnosa između udomitelja i roditelja udomljenog djeteta.

Ono što se ne pojavljuje u našim istraživanjima, a povaljuje se u stranim jest uspostava ravnoteže između osobnog i profesionalnog života udomitelja koju možemo svrstati u izvor stresa povezan uz uvjete rada (stalna izloženost klijentima i pomanjkanje prostora privatnosti). Osiguravanju kvalitete uzajamnih odnosa može pomoći pomno planiranje uparivanja djeteta i udomitelja koje bi bilo praćeno ra-

dom s djecom, radom s udomiteljima i roditeljima (Laklija i Brkić, 2022.). Nadalje, uključivanje svih navedenih u izradu individualnog plana skrbi može pomoći u definiranju međusobnih uloga i prevenirati stres udomitelja povezan s nejasnoćom uloga.

Zaključno, udomitelji doživljavaju stres koji je povezan s iskustvima obavljanja udomiteljske uloge (Adams, Hassett i Lumsden, 2018.). Doživljaji stresora kod udomitelja djece potaknuti su prvenstveno individualnim karakteristikama udomitelja (npr. njihovim mentalnim zdravljem), obiteljskom dinamikom i prilagodbom (npr. napetostima u odnosima udomitelj-dijete ili prilagodbom djeteta, ali i prilagodbom članova udomiteljske obitelji) ili obilježjima šireg društvenog okruženja (npr. nedostatak društvenog ili financijskog kapitala, politike na državnoj i regionalnoj razini, promjene vezane uz školu ili skrb o djeci, stresom povezanim s odvođenjem djeteta iz udomiteljske obitelji). Rad na procesu uparivanja, kao i individualno planiranje skrbi za djecu koje uključuje sve relevantne dionike u udomiteljstvu može biti čimbenik zaštite i obilježja prevencije pojavnosti izvora stresa kod udomitelja. Pružanje podrške udomiteljima kroz grupe podrške i uključenost u superviziju također može biti zaštitni čimbenik u prevenciji stresa i doživljaja stresora, a što je potrebno više istražiti. Bilo bi korisno dalje provesti i istraživanja koja će se baviti temama roditeljskog ili profesionalnog stresa udomitelja djece, načinima suočavanja sa stresom, prediktorima sagorijevanja udomitelja, zaštitnim čimbenicima koji utječu na smanjenje doživljaja stresa kod udomitelja djece, kao i istraživanja o edukacijskim programima usmjerenim na jačanje kompetencija udomitelja djece.

LITERATURA

1. Adams, E., Hassett, A. R. & Lumsden, V. (2018). What do we know about the impact of stress on foster carers and contributing factors? *Adoption & Fostering*, 42 (4), 338-353, <https://doi.org/10.1177%2F0308575918799956>
2. Ajduković, D. (1996). Izvori profesionalnog stresa i sagorijevanja pomagača. U: Ajduković, D. & Ajduković, M. (ur.), *Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 29-37.
3. Ajduković, D. & Ajduković, M. (1996). Zašto je ugroženo mentalno zdravlje pomagača. U: Ajduković, D. & Ajduković, M. (ur.), *Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 3 -11.
4. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. & Laklija, M. (2007). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 93-118. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/11495> (2.2.2022.).
5. Ajduković, M., Sladović Franz, B. & Kamenov, Ž. (2005). Stavovi stručnjaka socijalne skrbi prema izdvajanju djece iz obitelji i udomiteljstvu. *Ljetopis socijalnog rada*, 12 (1), 39-66. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/2786> (6.3.2022.).

6. Arambašić, L. (1996). Stres i trauma. U: Ajduković, D. & Ajduković, M. (ur.), *Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 11-21.
7. Bartuloci, M. (2014). Smještaj djece izvan obitelji u Republici Hrvatskoj i Smjernice za alternativnu skrb UNICEF-a. *Pravnik*, 47 (95), 53-72. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/135478> (28.5.2022.).
8. Bergsund, B. H, Wentzel-Larsen, T. & Jacobsen, H. (2020). Parenting stress in long-term foster carers: A longitudinal study. *Child & Family social work*, 25 (S1), 53-62, <https://doi.org/10.1111/cfs.12713>
9. Bernedo, M. I., Oliver, J., Urbano-Contreras, A. & Gonzales-Pasarin, L. (2022). Perceived stress, resources and adaptation in relation to the COVID-19 lockdown in Spanish foster and non-foster families. *Child & Family Social Work*, 27 (1), 55-66, <https://doi.org/10.1111/cfs.12871>
10. Borić, I., Delogu Rižovski, H., Ivezić, N., Keresteš, G., Kronstein, D., Marušić, D., Miharija, M., Novak Ban, M., Škrabić- Aničić, I. & Žižak, A. (2021). *Priručnik za provođenje osnovnog i dodatnog osposobljavanja udomitelja za djecu*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
11. Bovenschen, I. & Spangler, G. (2013). Attachment in foster children: Recent findings and future directions. *ISSBD Bulletin*, 63 (1), 10–14.
12. Ciarrochi, J., Randle, M., Miller, L. & Dolnicar, S. (2011). Hope for the future: Identifying the individual difference characteristics of people who are interested in and intend to foster-care. *British Journal of Social Work*, 42 (1), 7-25, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr052>
13. Cooley, Farineau, H. M. & Mullis, A. K. (2015). Child behaviors as a moderator: Examining the relationship between foster parent supports, satisfaction, and intent to continue fostering. *Child Abuse & Neglect*, 45, 46-56. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.05.007>
14. Cooley, M. E., Farineau, H. M. & Mullis, A. K. (2015). Child behaviors as a moderator: Examining the relationship between foster parent supports, satisfaction, and intent to continue fostering. *Child Abuse & Neglect*, 45, 46-56c <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.05.007>
15. Čičak, I. & Laklija, M. (2018). Foster care for children with behavior problems from the perspective of experts. *Socijalne teme*, 1 (5), 28-28. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/217182> (20.2.2022.).
16. D'Amato, S. & Brownlee, K. (2021). Qualitative studies of foster carer experiences in providing out of home care for children: A scoping review and narrative synthesis. *The British Journal of Social Work*, 52 (6), 3078-3094, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab223>
17. Deklaracija o udomiteljstvu (2002). *Ljetopis Studijskog centra socijalnog*, 9 (1), 179-182.

18. Farmer, E., Lipscombe, J. & Moyers, S. (2005). Foster -carer strain and its impact on parenting and placement outcomes for adolescents. *The British Journal of Social Work*, 35 (2), 237-253. Preuzeto s: <http://www.jstor.org/stable/23720759> (19.6.2022.)
19. Gabler, S., Kungl, M., Bovenschen, I., Lang, K., Zimmermann, J., Nowacki, K., Kliewer-Neumann, J. & Spangler, G. (2018). Predictors of foster parents' stress and associations to sensitivity in the first year after placement. *Child Abuse & Neglect*, 79 (18), 325-338, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.02.009>
20. Gibbs, I., Sinclair, I. & Wilson, K. (2004). *Foster placements: Why they succeed and why they fail*. Jessica Kingsley Publishers.
21. Goemans, A., van Geel, M. & Vedder, P. (2017). Foster children's behavioral development and foster parent stress: testing a transactional model. *Journal of Child and Family Studies*, 27 (3), 990-1001, <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0941-z>
22. Goodman, N., Kam, B., Quinby, R., Banta-Green, C., Downs, C., Roark, C., Emerson, J., Nixon, R. & Friend, B. (2002). *It's my life: A framework for youth transitioning from foster care to successful adulthood*. Seattle: Casey Family Programs.
23. Huić, A., Ricijaš, N. & Branica V. (2006). Zadovoljstvo studijem i samoprocjena kompetentnosti. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42 (2), 51-68. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/16740> (16.6.2023.)
24. Kamenov, Ž., Sladović Franz, B. & Ajduković, M. (2006). Razvoj skala za ispitivanje stavova prema izdvajanju djece iz obitelji i udomiteljstvu. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42 (1), 55-76. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/11213> (19.6.2022.)
25. Kletečki Radović, M. & Kregar Orešković, K. (2005). Kvalitativna analiza iskustva udomitelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 12 (1), 67-88. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/2131> (5.1.2022.).
26. Krčar, M. & Laklija, M. (2018). Udomiteljstvo iz perspektive udomitelja Roma u romskim naseljima u Međimurskoj županiji. *Kriminologija & socijalna integracija*, 26 (2), 160-182, <https://doi.org/10.31299/ksi.26.2.2>
27. Kregar, K. (2004). Socijalna podrška djece smještene u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Republici Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 11 (2), 229-248. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/3389> (10.6.2022.).
28. Kurtz, R. & Bartman, D. (2002). Competency and individual performance: Modeling the world of work in organizational effectiveness. In: Callinan, R. & Bartman, D. (eds.), *The role of psychology*. New York: Wiley, 227-255.
29. Laklija, M. (2009). Izazovi udomiteljstva djece s emocionalnim poteškoćama i poremećajima u ponašanju u Republici Hrvatskoj. *Kriminologija & socijalna integracija*, 17 (2), 71-86. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/45266> (4.1.2022.).
30. Laklija, M. (2011). Pristupi udomiteljskoj skrbi za djecu u svijetu i čimbenici koji utječu na ishode udomiteljstva. *Revija za socijalnu politiku*, 18 (3), 291-309, <https://doi.org/10.3935/rsp.v18i3.1020>

31. Laklija, M. (2012). Doprinos sociodemografskih i psihosocijalnih obilježja objašnjenju motiva za bavljenje udomiteljstvom djeteta. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (1), 119- 144, Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/82950> (16.6.2023.).
32. Laklija, M. & Brkić, I. (2022). Proces uparivanja i pripreme udomitelja i djeteta na smještaj - u koju udomiteljsku obitelj smjestiti dijete? *Ljetopis socijalnog rada*, 29 (2), 213-245, <https://doi.org/10.3935/ljsr.v29i2.442> Preuzeto s: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v29i2.442> (16.6.2023.).
33. Laklija, M., Vukelić, N. & Milić Babić, M. (2012). Specijalizirano udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju – iskustva udomitelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48 (2), 109-123. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/87795> (7.5.2022.)
34. Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
35. Lazarus, R. S. & Folkman, S. (2004). *Stres procjena i suočavanje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
36. Leathers S. J., Spielfogel, J. E., Geiger, J., Barnett, J. & Vande Voort, B. L. (2019). Placement disruption in foster care: Children's behavior, foster parent support, and parenting experiences. *Child Abuse & Neglect*, 91, 147-159. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.03.012>
37. Lietz, C. A., Julien-Chinn, F.J., Geiger, J.M. & Hayes Piel, M. (2016). Cultivating resilience in families who foster: Understanding how families cope and adapt over time. *Family Process*, 55 (4), 660-672, <https://doi.org/10.1111/famp.12239>
38. Lopez, R., Cooley, M. E., Thompson, H. M. & Newquist, J. (2022). Parenting behaviors and parental stress among foster parents. *The Family Journal* 31 (1), 95-102, <https://doi.org/10.1177/10664807221104119>
39. Ljubotina, D. & Družić, O. (1996). Sindrom izgaranja na poslu kod pomagača i čimbenici koji utječu na stupanj izgaranja. *Ljetopis socijalnog rada*, 3 (1), 51-64. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/198151> (20.8.2022.)
40. Midgley, N., Irvine, K., Rider, B., Byford, S., Cirasola, A., Ganguli, P., Katangwe-Chigamba, T., Murdoch, J., Pond, M., Pursch, B., Redfern, S., Richards, Z. L., Shepstone, L., Sims, E., Smith, C., Sprecher, E., Swart, A. M., Wyatt, S. & Wellsted, D. (2021). The Reflective Fostering Programme—improving the wellbeing of children in care through a group intervention for foster carers: A randomised controlled trial. *Trials* (22) 841, (1-23), <https://doi.org/10.1186/s13063-021-05739-y>
41. Miller, A. E., Green, T. D. & Lambros, K. M. (2019). Foster parent self-care: A conceptual model. *Children and Youth Services Review*, (99), 107-114, <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.01.014>

42. Miller, J. J., Cooley, M. E. & Mihalec-Adkins B. P. (2021). Examining the Impact of COVID-19 on parental stress: A Study of foster parents. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 39 (2),147-156, <https://doi.org/10.1007/s10560-020-00725-w>
43. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (MRMS) (2022). Statistička izvješća, Godišnje statističko izvješće za 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu (2017-2021). Preuzeto s: <https://mrosp.gov.hr/pristup-informacijama-16/strategije-planovi-programi-izvjesca-statistika/statisticka-izvjesca/12012> (18.1.2023.).
44. Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (2011). Odluka o planu deinstitucionalizacije i transformacije domova socijalne skrbi i drugih pravnih osoba koje obavljaju djelatnost socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj 2011. – 2016. (2018.). *Narodne novine*, 36/2011-829. Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_03_36_829.html
45. Murray, L., Tarren-Sweeney, M. & France, K. (2010). Foster care perceptions of support and training in the context of high burden of care. *Child & Family Social Work*, 16 (2), 149-158, <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2010.00722.x>
46. Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine (2021). *Narodne novine*, 13/2021., Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_02_13_230.html (15.1.2022.).
47. Newquist, J., Ladd, L. D. & Cooley, M. E. (2020). Processing the removal and Managing the Moves or Removals of Foster Children: A Qualitative Exploration of Foster Parents' Experiences. *Child and Adolescent Social Work Journal*, (37), 537-545, <https://doi.org/10.1007/s10560-020-00652-w>
48. Ofsted (2015). Looked-after children and adoption. Preuzeto s: <https://www.gov.uk/government/organisations/ofsted> (1.9.2022).
49. Sabolić, T. & Vejmelka, L. (2015). Udomiteljstvo djece u Hrvatskoj iz perspektive udomitelja i stručnjaka. *Holon*, 5 (1), 6-42. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/140394> (7.4.2022.).
50. Savanović, N. (2010). Kvalitetno udomiteljstvo djece i odraslih osoba iz perspektive udomitelja na području Baranje. *Ljetopis socijalnog rada*, 17 (2), 223-239. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/58890> (3.5.2022.).
51. Schofield, G., Beek, M., Ward, E. & Biggart, L. (2013). Professional foster carer and committed parent: Role conflict and role enrichment at the interface between work and family in long-term foster care. *Child and Family Social Work*, 18 (1), 46-56, <https://doi.org/10.1111/cfs.12034>
52. Sladović Franz, B. & Mujkanović, Đ. (2003). Izdvajanje djece iz obitelji kao mjera socijalne skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 10 (2), 229-242. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/3514> (15.7.2022.).
53. Škrbina, D. (2010). Podrška udomitelja koji udomljavaju djecu s down sindromom. *Život i škola*, LVI 56 (23), 9-34. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/53934> (3.8.2022.).

54. Twigg, C. R. (1994). The unknown soldiers of foster care: Foster care as loss for the foster parents' own children. *Smith College Studies in Social Work*, 64 (3), 297-312, <https://doi.org/10.1080/00377319409517416>
55. Vanderaeillie, J., van Holen, F., Trogh, L. & Andries, C. (2012). The impact of foster children's behavioural problems on Flemish foster mothers' parenting behaviour. *Child & Family Social Work*, 17 (1), 34-42, <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2011.00770.x>
56. Verheyden, C., van Holen, F., West, D. & Vanderfaeillie, J. (2021). Secondary traumatic stress, burnout and compassion satisfaction among Flemish foster care workers during the COVID-19 lockdown. *Developmental Child Welfare*, 2 (4), 227-243, <https://doi.org/10.1177/2516103220987227>
57. Vidović Vondra, S., Narić, S., Pavelić Tremac, A. & Kurtović, J. (2020). Stavovi zdravstvenih djelatnika i djelatnika osnovnih škola prema izdvajanju djece iz obitelji i udomiteljstvu. *Croatian Nursing Journal*, 4 (1), 33-45, <https://doi.org/10.24141/2/4/1/3>
58. Vis, S. A., Lauritzen, C., Fossum, S. & Holtan, A. (2017). Parenting stress among Norwegian kinship and non-kinship foster parents. *Nordic Social Work Research*, 7 (3), 249-259, <https://doi.org/10.1080/2156857X.2017.1326977>
59. Vlada Republike Hrvatske (2021). Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026. *Narodne novine*, br/godina Preuzeto s: : <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Vijesti/2021/srpanj/29%20srpnja/Plan%20oporavka%20i%20otporosti%2C%20srpanj%202021.pdf> (2.2.2022.).
60. Zakon o socijalnoj skrbi (2011). *Narodne novine*, 57/2011. Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_05_57_1254.html.
61. Zakon o udomiteljstvu (2007). *Narodne novine*, 79/2007. Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_07_79_2487.html
62. Zakon o udomiteljstvu (2011). *Narodne novine*, 90/2011. Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_08_90_1921.html (15.2.2022.).
63. Zakon o udomiteljstvu (2018). *Narodne novine*, 115/2018. Preuzeto s: <https://www.zakon.hr/z/485/Zakon-o-udomiteljstvu> (15.2.2022.).
64. Zakon o udomiteljstvu (2022). *Narodne novine*, 18/2022. Preuzeto s: <https://www.zakon.hr/z/485/Zakon-o-udomiteljstvu> (18.2.2022.).

Anita Barišić

SOURCES OF STRESS FOR FOSTER PARENTS FOR CHILDREN - OVERVIEW OF CURRENT RESEARCH

ABSTRACT

Foster carers have a specific task related to providing care to children who have experienced traumatic experiences and who, due to their complex needs, require longer periods of care. This paper aims to show the most common sources of stress of traditional and specialized foster carers for children that are mentioned in scientific papers published in Ebsco, Sage and Google Scholar databases and on the Croatian scientific portal Hrčak in the period from 2002 to 2022. A total of 33 papers were analysed, of which 17 papers are available on the scientific portal Hrčak and 16 papers are available in the databases Ebsco, Sage and Google Scholar. The identification of the sources of stress in foster parents for children is approached from the transactional model of stress according to the author Richard S. Lazarus, and the sources of stress in this paper are divided according to the characteristics of the person (foster and foster child) and the nature of external events. In addition to some sociodemographic characteristics, providing care to children with more pronounced emotional or behavioural difficulties is the most common source of stress for foster parents, which is related to the characteristics of the foster child. Sources of stress related to the characteristics of foster parents are feelings of professional incompetence, while sources of stress related to external events refer to working conditions and relationships with others. In our paper, sources of stress related to the organization of work of foster parents can still be identified.

Key words: *sources of stress; foster parents for children; social housing service*

Međunarodna licenca / International License:
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.